

משה ישר, נער כבן שש-עשרה, רזה, גבוה, עצוב וממושקף, פנה בהפסקת עשר אל המחנך דויד דגן וביקש רשות לנסוע אחרי הלימודים ואחרי העבודה לבקר אצל אביו. הוא מתכוון ללון אצל קרובים באור יהודה ולהשכים למחרת בארבע וחצי כדי לחזור לקיבוץ באוטובוס הראשון, עוד לפני תחילת הלימודים. דויד דגן הניח את ידו על שכמו של הנער, ליטף את כתפו ואמר לו בחמימות: "הנסיעות האלה אל הקרובים שלך מרחיקות אותך מאתנו. הלא אתה כבר כמעט אחד מאתנו". משה אמר: "הוא אבא שלי".

דויד דגן הרהר בזה קצת, הניד בראשו פעמיים כמו מסכים עם עצמו, ושאל: "תגיד, לשחות כבר למדת?"

הנער השיב, מבטו מושפל אל סנדליו, שהוא כבר שוחה קצת. המחנך אמר: "ותפסיק להסתפר כל כך קצר. עם הזיפים האלה על הראש אתה נראה כמו פליט. הגיע הזמן שתהיה לך בלורית כמו לכל הבנים". אחרי היסוס קצר הוסיף ואמר בחיבה: "טוב. תיסע. בתנאי שאתה חוזר מחר עוד לפני השיעור הראשון. ותזכור שם שאתה כבר אחד מאתנו".

משה ישר התחנך אצלנו במוסד החינוכי כתלמיד מן החוץ, בתנאי פנימייה. פקידת הסעד הביאה אותו אלינו: אמו נפטרה כשהיה בן שבע, אביו חלה, והדוד סמי מגבעת אולגה קיבל עליו לטפל בילדים. כעבור כמה שנים, כאשר חלה גם הדוד הזה, החליט משרד הסעד לפזר את הילדים בין כמה מוסדות חינוך בקיבוצים. משה הגיע לקיבוץ יקהת בתחילת שנת הלימודים כשהוא לבוש חולצה לבנה בלי כיסים, מכופתרת עד הכפתור העליון וחובש כובע ברט שחור. עד מהרה למד להתהלך כמונו, יחף, במכנסיים קצרים ובגופייה. צירפנו אותו לחוג לאמנות ולחוג לבעיות אקטואליות, ומפני שהיה גמיש וגבוה מצא את דרכו גם אל מגרש הכדורסל. אבל נשארה בו איזו זרות: כשהיינו יוצאים בלילות לפשוט על מחסן האקונומיה ולארגן לנו מצרכים לסעודת לילה דשנה, הוא לא הצטרף אלינו. כשהלכנו כולנו אחרי שעות הלימודים והעבודה לבלות את שעות הערב בבתי ההורים, היה משה יושב לבדו בחדר ושוקד על שיעורי הבית או בפינת המועדון, משקפיו גולשים על אפו, קורא את כל העיתונים עמוד אחר עמוד לפי הסדר. וכאשר רבצנו בלילה על הדשא לאור הכוכבים ושרנו שירי געגועים, היה הוא היחיד שלא הניח את ראשו על ברכי אחת הבנות. בהתחלה קראנו לו חיזר והיינו לועגים לביישנותו, אבל שבועות אחדים לאחר בואו חדלנו להציק לו על זרותו, שהיתה זרות שקטה ומאופקת. אם העליבו אותו היה משה ישר נושא את מבטו אל המעליב ומביט אל תוך עיניו. לפעמים היה קובע בקול רגוע: "אתה מעליב אותי". אבל לא נטר טינה והיה מוכן תמיד לעזור לכולם בכל מלאכה: לתלות, לסחוב, להעביר. גם לעולביו היה עוזר ברצון אם ביקשו ממנו. כעבור כמה חודשים דעך הכינוי חיזר, והבנות החלו לקרוא לו מושיק. היתה איזו עדינות מיוחדת במנהגו עם הבנות, עדינות שהיתה מנוגדת לעליצות המחוספסת, המבודחת, שבה התייחסו לנו אל הבנות שלנו. אל הבנות היה משה מדבר כאילו עצם היותן בנות הוא בעיניו לפלא.

יום הלימודים התחיל בשבע בבוקר ונמשך עד אחת. באחת היינו אוכלים צהריים בחדר האוכל של המוסד החינוכי והולכים ללבוש בגדי עבודה, ומשתיים עד ארבע בכל יום התפזרנו לעבודתנו בענפי המשק השונים. משה עבד בלול ומעולם לא ביקש, כמו רבים מאתנו, לעבור מענף לענף. עד מהרה למד לפזר תערובת באבוסים, לאסוף את הביצים מן המדפים שלאורך סוללות ההטלה ולסדר אותן שורות שורות בתוך תבניות של קרטון, לכוון את הטרמוסטט שבמדגרה ולפטם את האפרוחים, ואף להזריק להם זריקות חיסון. עובדי הלול הוותיקים, שרגא שצ'ופק וצשקה הוניג, היו מרוצים ממנו מאוד. עובד זריז וחרוץ היה, שתקן ודייקן, ומעולם לא שבר ביצה, לא שכח לפזר נסורת נקייה בבתי האימון, לא איחר לעבודה ולא החסיר שעות בשל מחלה או מסיבה אחרת.

דויד דגן אמר למורה רבקה ריקובר:

"כן. הרשיתי לו לנסוע לביקור משפחתי מהיום אחרי שעות העבודה עד מחר לפני תחילת הלימודים. אף על פי שאני לא שלם עם הנסיעה הזאת".

רבקה אמרה:

"צריך לעודד אותו להתנתק מהם. הם שם מושכים אותו אחורנית".

דויד אמר:

"כשאנחנו באנו ארצה, פשוט השארנו את ההורים מאחור. חתכנו בבשר החי, וזהו".

רבקה אמרה: "הילד הזה הוא חומר אנושי מצוין: שקט, חרוץ, חברותי".

דויד אמר: "בכלל, יש לי דעה אופטימית מאוד על המזרחיים. אנחנו נצטרך להשקיע בהם הרבה, אבל ההשקעה תשתלם. בעוד דור או שני דורות הם יהיו בדיוק כמונו".

אחרי שדויד דגן הרשה לו לנסוע מיהר משה לחדרו, שאותו חלק עם תמיר ועם דרור, ועד שהסתיימה הפסקת עשר סיים לארוז תרמיל צד קטן. בתרמיל הניח לבנים, גרביים, חולצה להחלפה, מברשת ומשחת שיניים, "הדבר" מאת קאמי וכן הברט השחור הישן שלו, שהיה חבוי בתחתית ערימת בגדיו, בתא השמאלי של ארון הבגדים, מתחת לתאו של תמיר.

אחרי ההפסקה נכנס לכיתה המחנך דויד דגן ולימד שיעור בהיסטוריה. הוא הרצה על המהפכה הצרפתית והתעכב בייחוד על האופן שבו ראה קרל מרקס את המהפכה הזאת, כסימן לבאות וכשלב מוקדם בהתפתחות היסטורית הכרחית ובלתי נמנעת שבסופה תופיע חברה ללא מעמדות. גדעון, לילך וכרמלה הצביעו והציגו לדויד דגן שאלות שעליהן ענה המחנך בהרחבה ובתוקף: תנו לי רק רגע אחד, אמר, בואו נכניס קצת סדר בדברים.

משה ניקה את זגוגיות משקפיו, רשם הכל במחברתו, תלמיד שקדן היה, אבל נמנע מלשאל. שבועות אחדים לפני כן קרא בספריית המוסד החינוכי כמה פרקים מתוך ספר הקפיטל ולא אהב את קרל מרקס: נראה היה לו שכמעט אחרי כל משפט יכול היה להופיע שם סימן קריאה, וסימני הקריאה הרבים האלה הרתיעו אותו. מרקס טען, כך נראה למשה, שחוקי הכלכלה, החברה וההיסטוריה ברורים ומוצקים לא פחות מאשר חוקי הטבע. ואילו למשה היה איזה היסוס אפילו לגבי מוצקותם של חוקי הטבע.

כאשר העירה לילך שהקידמה מצדיקה ואף מחייבת קורבנות, הסכים עמה המחנך והוסיף שההיסטוריה אינה בשום פנים מסיבת גן. משה הרגיש בלבו סלידה מפני שפיכת דמים וגם סלידה קלה מפני מסיבות גן. לא שהיה אי פעם במסיבת גן, אבל אמר לעצמו שבעצם גם לא היה רוצה להיות. הוא היה מעביר את שעותיו הפנויות בקריאה בספרייה הריקה, בשעות שבהן הלכו בני כיתתו לבלות עם הוריהם. בין היתר קרא רומאן מתורגם בשם "לבדו ימות האדם", מאת דיוויד הווארת. ממה שקרא בספרים הלך והתקרב למסקנה הפשוטה שרוב בני אדם זקוקים ליותר חיבה מכפי שאפשר למצוא. בהרהורים כאלה עבר עליו השיעור על המהפכה הצרפתית. אחרי ההפסקה היה עוד שיעור אחד

בטריגונומטריה ושיעור אחד בתורת גידולי השדה, וכשהסתיימו שני השיעורים האלה פרצנו כולנו מן הכיתה ושעטנו לחדרים ללבוש בגדי עבודה ומיד דהרנו לחטוף ארוחת צהריים בחדר האוכל. בארוחת הצהריים הגישו קציצת תרד עם פירה תפוחי אדמה, מלפפון חמוץ וגזר מבושל. מפני שהיינו רעבים בלענו גם פרוסות לחם וביקשנו הוספה מן הפירה. על כל שולחן עמד קנקן-פח גדול, מלא מים קרים, ואנחנו שתינו שתיים או שלוש כוסות כל אחד בגלל החום. זבובים זמזמו סביב ראשינו, ומתקרת חדר האוכל ירדו והסתובבו מאווררים גדולים ומאובקים. בסוף הארוחה קיבלנו לפתן פירות מבושל. אחר כך אספנו את הכלים מן השולחנות והנחנו אותם על אשנב חדר ההדחה. כל אחד מאתנו פנה והלך משם אל מקום עבודתו: תמיר למוסך ודרור לשדה המספוא וכרמלה לבית התינוקות, ולילך הלכה למכבסה. משה, בבגדי העבודה המאובקים שלו ובנעליו המעלות ריח של זבל עופות, חצה את שדרת הברושים, עבר על פני שני צריפים עזובים וסככת-אחסון עם גג של פח, והגיע אל הלול הגדול. כבר ממרחק אפפו אותו ריחות הלול, צחנת פרש עופות ואבק תערובת המזון ונוצות שנתלשו ונאחזו ברשתות, ועוד ריח לא מוגדר של צפיפות ומחנק. כאן חיכתה לו הלולנית, צשקה הונית, שישבה על שרפרף קטן ומיינה קרטונים מלאים ביצים לפי הגודל, סוג אל"ף וסוג ב"ת. משה שאל את צשקה מה שלומה, ואחר כך סיפר לה שהיום, מיד אחרי העבודה, הוא ייסע באוטובוס של ארבע לבקר אצל אביו. צשקה ציינה שהיא בשעתה פשוט קמה יום אחד וברחה מן הבית כדי לעלות לארץ ישראל ולהצטרף לקיבוץ ולכן בעצם אף פעם לא נפרדה מהוריה. הנאצים רצחו אותם בליטא.

"איפה היא המשפחה הזאת שלך?" שאלה צשקה את משה, "מה, הם חיים באיזו שהיא מעברה?" משה אמר בקול נמוך ושווה, כפי שאמר כאן לכל מי ששאל אותו, שאמו נפטרה ואביו חולה ודודו גם הוא חולה ולכן הוא ואחיו הועברו להתחנך בקיבוצים שונים. בעוד הם מדברים העמיד את עגלת התערובת תחת המשפך הגדול של מכל התערובת ומילא את העגלה עד קצה גבול קיבולה במזון לעופות. הוא דחף וגלגל את העגלה הזאת על מדרכת הבטון הכבושה בין שני לולי סוללות והחל להתקדם ולמלא את האבוסים בתערובת. מתחת לסוללות המלאות עופות צפופים היו ערימות של לשלשת. פה ושם, באחד התאים, מצא עוף מת ופתח ומשך והוציא את הגווייה והניח בעדינות על מדרכת הבטון מאחוריו. כשיגמור לחלק תערובת בכל האבוסים יעבור פעם נוספת ויאסוף את הפגרים. המיה נמוכה ודחוסה מילאה את חלל הלול כאילו היו התרנגולות, הכלואות שתיים-שתיים בכלובים צפופים, משמיעות איזו קינה עמומה, אבודה ועקשנית. רק מפעם לפעם פרצה מאחד הכלובים צווחת חרדה רמה וחדה, כאילו ניחש איזה עוף פתאום במה ייגמר כל זה. והלא לעולם אין ומעולם לא היו בין התרנגולות שתיים הדומות זו לזו בדיוק. לנו הן נראות כולן אותו דבר ובאמת הן נבדלות זו מזו ממש כמו שאנשים ונשים נבדלים ומאז בריאת העולם עוד לא נולדו שני יצורים זהים זהות גמורה. בלבו כבר החליט משה להפוך יום אחד לצמחוני ואולי אף לטבעוני, אבל דחה את מימוש ההחלטה מפני שלא קל להיות טבעוני בחברת הנעורים של הקיבוץ. גם בלי להיות צמחוני הלא עליו להתאמץ כאן יום ולילה להיראות כמו כולם. להבליג. להעמיד פנים. הוא הרהר באכזריות שבאכילת בשר ובגורלן של התרנגולות האלה, הנידונות לבלות את כל חייהן בכלובי רשת עשויים חוטי ברזל, דחוסות ודחוקות זו לזו שתיים-שתיים בתאי ההטלה הצפופים בלי יכולת לזוז ממקומן אפילו פסיעה אחת כל ימי חייהן. יום אחד עוד יהיה בעולם דור, חשב משה, שיקרא לכולנו רוצחים ולא יבין איך היינו מסוגלים לאכול את בשרם של יצורים כמונו, לגזול מהם את מגע האדמה ואת ריחות הירק, להנביט אותם במדגרות אוטומטיות, לגדל אותם בכלובים מצופפים, לפטם ולהאביס אותם עד גועל, לשדוד את כל הביצים לפני הדגירה, ולבסוף לחתוך את גרונם ולתלוש את נוצותיהם ולקרוע אבר אבר ולהתפטם ולהזיל ריר וללקק את השומן. זה כמה חודשים טיפח משה בלבו מזימה, לפתוח את אחד הכלובים ולהוציא בסתר עוף אחד, רק אחד, להחביא תחת חולצתו ולהבריח אותו מעינים הפקוחה של צשקה ושרגא

ולשחרר מחוץ לגדר הקיבוץ. אבל מה יעשה עוף עזוב במרחב השדות. בלילה יבואו התנים ויקרעו אותו לגזרים. הוא התמלא פתאום סלידה מפני עצמו, הלך רוח שמילא אותו לעתים קרובות ובשל סיבות רבות ושונות. אחר כך סלד מפני סלידתו ולעג לעצמו בלבו בעזרת הכינוי יפה נפש, כינוי שהמחנך דויד דגן השתמש בו לעתים כלפי אלה הנרתעים מפני אכזריותה ההכרחית של המהפכה. משה כיבד את דויד דגן, שהיה איש עקרונות בעל דעות נחרצות ופרש את חסותו האבהית עליו ועל כל חניכי המוסד. דויד דגן הוא שקלט אותו כאן בקיבוץ יקרת וכיוון אותו בעדינות ובתוקף להסתגל ולהיות במהרה לאחד מן החברה. הוא שהכניס אותו לחוג לאמנות ולחוג לאקטואליה והוא שהגן עליו בתוקף ובזעם מפני הלגלוג שהקיף אותו בשבועות הראשונים. משה ידע, כמו כולנו, שדויד חי עכשיו עם נערה צעירה מאוד, עם עדנה אשרוב, בתו של נחום החשמלאי. הרבה נשים עברו בחייו של דויד, ומשה השתומם על כך ואמר לעצמו שאחרי הכל דויד דגן הלא אינו אדם רגיל כמו כולנו כי אם הוגה דעות. הוא לא שפט את דויד בלבו מפני שלא אהב לשפוט אנשים אחרים ומפני שהיה אסיר תודה למחנכו. אבל היתה בו איזו השתוממות עצורה. לא פעם שם עצמו במחשבותיו במקומו של דויד דגן, אבל בשום אופן לא הצליח לצייר לעצמו את קלילותו האדנותית של המחנך בכל הנוגע לנשים ולנערות. שום מהפכה חברתית צודקת, הרהר בלבו, אפילו לא המהפכה האכזרית והסופית שדויד מדבר עליה, לא תוכל להביא שוויון בין אנשים כמו דויד שהנשים נוהות אחריהם בלי שום מאמץ מצדם לבין מישהו כמוני, שאפילו בדמיונותיו אינו מעז. משה ישר אכן חלם לפעמים על חיוכה המופנם של בת כיתתו כרמלה נבו ועל אצבעותיה המנגנות בחלילית שירי נפש עצובים וצובטי לב, אבל מעולם לא נועז להתקרב אליה, לא במלים, וכמעט גם לא במבט. היא יושבה בכיתה שני ספסלים לפניו והוא יכול היה לראות מרחוק את כיפוף הצוואר הדק שלה, כשרכנה על מחברותיה, ואת פלומת השיער הרכה במורד עורפה. פעם אחת עמדה כרמלה בין המנורה והקיר ודיברה עם אחת הבנות האחרות והוא עבר שם וליטף באצבעותיו את צלה. אחרי המעשה הזה שכב ער חצי לילה ולא הצליח להירדם.

צשקה הלולנית אמרה:

"אחרי שתכוון את הטרמוסטט במדגרה ותבדוק את זרימת המים בשקתות ותאכיל את האפרוחים ותכניס את כל קרטוני הביצים למקרר, אתה יכול ללכת. אני כבר ארשום את הסיכום היומי במקומך. אני משחררת אותך היום רבע שעה לפני הזמן, שתספיק להתקלח ולהחליף בגדים ולתפוס את האוטובוס של ארבע".

משה אסף מבין הסוללות את פגרי העופות המתים, הניח אותם בחוץ בחבית השריפה, ואמר לצשקה: "תודה".

והוסיף:

"אני חוזר מחר בבוקר. מחר אחרי הצהריים אחזיר רבע שעה בעבודה".

צשקה אמרה:

"העיקר שתראה להם שם שאתה כבר לגמרי קיבוצניק".

לבדו במקלחת הקפיד לקרצף בסבון ובמים קרים את ריחות הלול והתנגב ולבש מכנסיים ארוכים מגוונים וחולצת שבת לבנה שאת שרווליה קיפל עד מעל למרפקיו. מן המקלחת הלך לחדרו ואסף את התרמיל שארז עוד בהפסקת עשר ומיהר לדרונו, כשהוא חוצה באלכסון את הדשאים וחולף על פני ערוגות הנוי. צבי פרוביזור, הגנן, עמד שם על ברכיו ותלש שורשי יבלית מאחת הערוגות. הוא זקק את ראשו ושאל את משה לאן הוא נוסע. משה התכוון להשיב שהוא נוסע לבקר אצל אביו בבית החולים אבל במקום זאת אמר רק: "העירה".

צבי פרוביזור שאל:

"למה? מה יש שם שאין כאן?"

משה שתק אבל חשב להשיב:
"זרים".

בתחנה המרכזית, כשירד מן האוטובוס של קיבוץ יקתה ועלה על האוטובוס לבית החולים, בחר משה להתיישב בספסל האחרון. הוא הוציא מתרמילו את הברט השחור המהוה וחבש אותו לראשו כך שכיסה חצי מצחו. את כותנתו רכס עד לכפתור העליון ואת שרווליו המקופלים גלל עד למטה, עד שהגיעו לפרקי ידיו. בכך חזר בבת אחת להיראות כמעט כמו שנראה ביום שהביאה אותו עובדת לשכת הסעד לקיבוץ יקתה. עדיין נעול היה בסנדלי הקיץ שניתנו לו בקיבוץ, אבל כמעט בטוח היה שאביו לא יבחין בכך. נותרו רק מעט מאוד דברים שאביו עדיין מבחין בהם. האוטובוס השתרך דרך סמטאות התחנה המרכזית ובעד החלונות הפתוחים חדרו פנימה ריחות של טיגון חרוך ושל דלק שרוף. משה הרהר בבנות כיתתו בקיבוץ, שהחלו לקרוא לו מושיק. למרות ההצקות והלעג שהקיפו אותו בשבועות הראשונים לבואו, מצא משה שחיי חברת הנעורים במוסד החינוכי טובים לו. הוא אהב את הלימודים בכיתה, שבה מותר היה להם לשבת יחפים בימי הקיץ ולהתווכח עם המורים בלי שום גינוני שררה וכפיפות. הוא אהב את מגרש הכדורסל. הוא אהב גם את פגישות החוגים בערבים, החוג לבעיות אקטואליות והחוג לאמנות, שבהם נדונו עניינים של מבוגרים והמציאות הצטיירה בדרך כלל בדמות שני מחנות, מחנה הקידמה ומחנה העולם הישן. משה ידע היטב שהוא עדיין קצת שייך לעולם הישן מפני שלא תמיד התקבלו רעיונות הקידמה על לבו, אבל לא התווכח כי אם האזין לכל ההשקפות ולמד הכל בשקדנות. בשעות הפנאי היה קורא בספריהם של דוסטויבסקי, של קאמי ושל קפקא ששאל בספרייה, ומצא בספרים האלה איזו חידה שדיברה אל נפשו. הדברים הלא פתורים משכו את לבו יותר מאשר נוסחאות הפתרון. אבל אומר היה לעצמו שאולי אלה הם עדיין תהליכי ההסתגלות ובעוד כמה חודשים כבר ילמד לראות את העולם בדרך שהמחנך דויד דגן ושאר המורים מפצירים בנו לראותו. כמה טוב להיות כאחד מהם. משה קינא בקלילות שבה הניחו הבנים את ראשיהם בחיקן של הבנות כאשר רבצו לפנות ערב על הדשא הגדול ושרו שירי עבודה ושירי מולדת. עד גיל שתיים-עשרה, כך סיפרו לו, היו הבנות והבנים מתקלחים עירומים יחדיו. צמרמורת של התלהבות וחרדה עברה בגבו כאשר סיפרו לו את הדבר הזה. יום יום ראו תמיר ודרור ושאר הבנים את כרמלה נבו עירומה, ולבם ודאי גס במה שראו, ואילו הוא, אפילו המחשבה על קימור צווארה ועל פלומת השיער הרכה שבעורפה מביאה אותו לידי רעד של כמיהה ובושה. האומנם יהפוך בבוא היום להיות כאחד מהם? הוא נכסף מאוד ליום הזה וגם פחד מפניו וגם ידע, מתחת לכל ידיעה, שלעולם לא.

האוטובוס כבר יצא מתל-אביב והיה מקרטע מפרוור לפרוור, עוצר בכל תחנה, מוריד נוסעים ומעלה נוסעים, אנשים קשי יום שדיברו רומנית, ערבית, יידיש והונגרית, ואחדים מהם העלו עמם לאוטובוס תרנגולות חיות או צרות גדולים עטופים בשמיכות בלזיות ומזוודות ישנות, קשורות ומחוזקות בחבלים. פה ושם פרצו באוטובוס צעקות ודחיפות, הנהג גער בנוסעים והנוסעים קיללו את הנהג. פעם אחת עצר הנהג את האוטובוס בצד הכביש בין שתי שכונות וירד ועמד בגבו אל האוטובוס והשתין בשדה. אחר כך עלה והתניע וענן עכור של צחנת דלק דיזל מילא את האוויר. האוויר היה חם ולח והנוסעים נשטפו זיעה. הנסיעה נמשכה זמן רב, עוד יותר מאשר הנסיעה מקיבוץ יקתה לתל-אביב, מפני שהאוטובוס עשה סיבובים בתוך השכונות הפרוורים והמעברה. בין שכונה לשכונה היו פרדסים ושדות קוצים. לצד הדרך צמחו ברושים מאובקים או אקליפטוסים שגזעיהם מתקלפים. לבסוף, כשאור היום כבר החל להתרכך, קם משה ממקומו בספסל האחורי ומשך בחוט המצילה ונדחק וירד מן האוטובוס בהסתעפות דרך העפר שהוליכה לבית החולים.

ברגע שירד מן האוטובוס ראה משה כלבלב קטן, בן גזע מעורב, בצבע חום-אפור עם טלאי לבן על ראשו. הכלבלב הזה רץ באלכסון מבין השיחים אל הכביש, וחצה אותו בדיוק כשהחל האוטובוס לנוע.

הגלגל הקדמי החטיא אותו, אבל הגלגל האחורי עלה ומעך את היצור שלא הספיק אף להשמיע זעקה. נשמע רק קול חבטה קלה, חיכוך, והאוטובוס המשיך בדרכו. על הכביש הסדוק נותר גופו של הכלב הקטן, שעדיין פרפר ופרפר בעוויתות עזות. ראשו התרומם שוב ושוב ונחבט פעם אחר פעם באספלט הקשה ורגליו בעטו בחוזקה באוויר וסילון של דם כהה נזרק מפיו הפעור, שחשף שיניים קטנות בזהירות, וזרזיף אחר של דם יצא ונשפך מתוך אחוריו. משה מיהר וכרע על ברכיו על הכביש וחיבק את ראשו של הכלב עד שחדלו העוויתות והעיניים הפקוחות הזדגגו. משה ישר התרומם ואסף ונשא בזרועותיו את הגופה הקטנה הזאת, שעדיין היתה חמימה, כדי שמכוניות אחרות לא ירמסו אותה עוד, והניח את הכלבלב המת לרגלי אקליפטוס מסויד לבן שצמח שם ליד המסעף. את כפות ידיו ניקה בחופן עפר אבל לא יכול היה למחות את כתמי הדם שעל מכנסיו ועל חולצת השבת הלבנה שלו. הוא ידע שאביו בוודאי לא יבחין. נותרו רק מעט מאוד דברים שאביו עדיין מבחין בהם. משה התעכב שם רגע, הוציא ממחטה וניגב את הרטיבות מזגוגיות משקפיו, היסס קצת, אבל מפני שהערב כבר ירד, פנה והחיש את צעדיו, כמעט רץ, לאורך דרך העפר. בית החולים עצמו עמד במרחק הליכת עשרים דקות מן הכביש והיה מוקף חומת בלוקים לא מטויחת, שמעליה נמתחו סלילים של גדר תיל. עד שעבר את הדרך נקרש הדם על בגדיו והיה לכתמים בצבע החלודה.

בשער עמד שומר שמן ומיזע, חובש כיפה, שחסם בגופו העבה את הכניסה ואמר למשה כי שעות הביקור כבר נגמרו מזמן ותלך ותבוא מחר. משה, שבעיניו עדיין נקוו דמעות בגלל מות הכלב, ניסה להסביר שבא במיוחד מקיבוץ יקרת לבקר אצל אביו ומחר בשבע בבוקר הוא כבר חייב להתייצב ללימודים ולעבודה. השומר השמן היה במצב רוח מבודח, הצביע על הברט השחור שלראשו של משה ושאל אם בקיבוץ לא מחללים שבת ואוכלים טריפות ונבלות. משה ניסה לבאר משהו אבל הדמעות חנקו את גרונו. השומר התרכך ואמר: "אל תבכה, ילד, תיכנס, אין דבר, תיכנס, אבל בפעם הבאה תבוא בין ארבע לחמש ולא בשש בערב. ושלא תישאר יותר מחצי שעה". משה אמר תודה ומשום מה הושיט לשומר את ידו ללחיצה. השומר לא לקח את ידו המושטת, אבל טפח פעמיים על הברט השחור שעל ראשו של הנער ואמר: "רק אל תחלל שבת".

משה חצה גינה קטנה ומוזנחת ובה שני ספסלים קלופי צבע ועבר בדלת המסורגת שנפתחה לפניו אחרי שצלצל בפעמון צרוד. באולם הכניסה, על כיסאות מתכת לאורך הקירות הצבועים עד חציים בצבע שמן כגון החאקי, ישבו כעשרה גברים ונשים. כולם היו לבושים בחלוקי בית מפוספסים ונעלו נעלי בית שטוחות. אחדים מהם פטפטו ביניהם בקולות מהוסים. המשגיח, אדם חסון ורחב כתפיים, לבוש בחולצה פרחונית צעקנית ובמכנסי צבא ונועל נעלי צבא, עמד בפינת החדר ולעס מסטיק. אשה אחת לא צעירה ישיבה וסרגה בחריצות אף על פי שלא היו בידיה לא מסרגות ולא צמר. שפתיה לחשו דבר מה. איש רזה מאוד, ארוך וכפוף, עמד, גבו אל החדר, החזיק בסורגי החלון ודיבר אל העולם ההולך ומחשיך בחוץ. ואשה זקנה ישיבה לבדה ליד הדלת, מוצצת בחוזקה את אגודלה וממלמלת דברי תחנונים. האב נמצא יושב בחוץ על המרפסת, שהיתה מוגנת מלמטה עד למעלה בסבכת ברזל. הוא ישב על כיסא של מתכת אפורה ליד שולחן מתכת קטן, אפור אף הוא, ולפניו תה שהצטנן בתוך ספל עשוי פח. משה התיישב לידו על כיסא מתכת פנוי ואמר:

"שלום אבא".

הוא ישב מכווץ וכפוף כדי שאביו לא יבחין בכתמי הדם על לבושו.

האב השיב שלום בלי להביט בבנו.

"באתי לראות אותך".

האב הנהן ושתק.

"באתי באוטובוס".

האב שאל:

"איפה הלך?"

"מי?"

"משה".

"אני משה".

"אתה משה".

"אני משה. באתי לבקר אותך".

"אתה משה".

"מה שלומך, אבא?"

האב חזר ושאל, בדאגה, בעצב עמוק, בקול רועד מכאב:

"איפה הלך? איפה?"

משה לקח בידו את היד הקמוטה, המגודדת, יד שנשחקה בעבודות דחק בכבישים ובנטיעות, ואמר:

"באתי מהקיבוץ, אבא. באתי מקיבוץ יקהת. באתי לבקר אותך. הכל אצלי בסדר. הולך טוב מאוד".

"אתה משה".

משה פתח אפוא וסיפר לאב על הלימודים. על המחנך דויד דגן. על הספרייה. על העבודה בלול. על

הבנות ששרות שירי געגועים יפים. אחר כך פתח ושלף מתוך תרמיל הצד שלו את הספר "הדבר"

בכריכה ירוקה וקרא לאביו את שתי הפסקאות הראשונות. האב הקשיב רוב קשב, ראשו המכוסה

כיפה קטנה מלוכסן מעט, עיניו היגעות עצומות למחצה, ופתאום לקח לידי את ספל הפח, התבונן בתה

שהצטנן, נד בראשו בצער, חזר והניח את ספלו על השולחן, ושאל:

"איפה הלך?"

משה אמר:

"אני הולך למטבח להביא לך תה חדש. חם".

האב מחה בכף ידו את מצחו, וכמו מתעורר מתרדמה העיר בעצבות:

"אתה משה".

משה החזיק באצבעותיו את כף ידו של אביו אבל לא חיבק כי אם לחץ שוב ושוב את הכף החומה,

הרפויה. ופתח וסיפר לאביו על מגרש הכדורסל, על הספרים שקרא, על הוויכוח בחוג לאקטואליה ועל

הדיונים בחוג לאמנות, על השתתפותו בדיונים האלה, על יוסף ק' מספרו של קפקא, על דויד דגן שכבר

היו לו כמה נשים וכמה אהובות ועכשיו הוא חי עם נערה בת שמונה-עשרה אבל תשומת לבו נתונה

תמיד לכל תלמידיו והוא שהגן עלי בתוקף מפני הלעג וההצקות בימים הראשונים. יש לו הרגל, למורה

דויד דגן, לפנות אל שומעיו ולהגיד "תנו לי רק רגע אחד בבקשה, בואו נעשה קצת סדר בדברים".

כעשר דקות דיבר משה אל אביו והאב עצם את עיניו ולבסוף חזר ופקח אותן ואמר בצער:

"טוב. עכשיו כבר תלך. אתה משה?"

משה אמר:

"כן, אבא".

ואמר עוד:

"אל תדאג אבא. בעוד שבועיים אני בא אליך עוד פעם. מרשים לי לבוא. דויד דגן מרשה לי".

האב הנהן והרכין את סנטרו אל חזהו, כמו מתאבל.

משה אמר:

"שלום אבא".

ואחר כך אמר גם:

"להתראות. אל תדאג".

מן הדלת הביט עוד פעם אחרונה אל אביו, שישב בלי נייע ובהה אל ספל הפח. בצאתו שאל משה את המשגיח במכנסי הצבא:

"איך הוא?"

המשגיח אמר:

"הוא בסדר. שקט".

ואחר כך הוסיף: "הלוואי כולם היו כמו הוא".

ועוד אמר:

"אתה בן טוב מאוד. שתהיה בריא".

בצאתו כבר היה כמעט חושך בחוץ. פתאום התמלא משה סלידה מפני עצמו, כפי שקרה לו לא פעם. הוא הסיר מראשו את הברט השחור וטמן אותו בתרמיל הצד שלו. את השרוולים הארוכים חזר וקיפל עד שרירי הזרוע ואת הכפתור העליון שחרר. בגינה הקטנה שלפני בית החולים צמחו רק קוצים ויבלית. אבל מישהו שכח מגבת כלים על הספסל ומישהו איבד בין הקוצים את חגורת החלוק שלו. משה שם לב לפרטים האלה מפני שתמיד משכו הפרטים את לבו. הוא חשב על צשקה הוניג הלולנית שלימדה אותו לשים עין על עופות חולים ולהוציא ולבודד אותם בטרם ידביקו את כל הלול. וחשב על בני כיתתו הרובצים עכשיו על אחד הדשאים, הבנים מניחים את ראשיהם בחיק הבנות, ושירים שירים צובטי לב. מישהו, תמיר או דרור או גדעון או ארנון, שם כעת את ראשו הבהיר בחיקה של כרמלה נבו וחום חזה מלפף את לחיו. את כל אשר לו היה משה נותן עכשיו כדי להיות שם. כדי להיות אחת ולתמיד אחד מהם. ועם זאת ידע בבהירות שהדבר הזה לא יהיה לעולם. הוא חלף על פני השומר המבודח שעמד בשער והשתומם: "מה זה, נכנסת הנה עם כובע ואתה יוצא בלי?" משה אמר רק לילה טוב ופנה אל דרך העפר שהובילה מבית החולים אל הכביש. הכביש היה חשוך וריק. שום מכונית לא עברה. במרחק היו אורות קטנים ונשמעו נביחות ונעירות דחופות של חמור. גם קולות ילדים עמומים הגיעו אליו מן הכיוון שבו הבהבו האורות. הוא ישב ברגליים מקופלות תחתיו על העפר לרגלי האקליפטוס המסויד לבן, קרוב למקום שבו הניח את הכלב הדרוס, וחיכה. שעה ארוכה חיכה. נדמה היה לו ששמע קולות התייפחות קטועים מכיוון בית החולים, אבל לא היה בטוח. הוא ישב בלי תנועה והקשיב.